

14. Адміністративне право України: навчальний посібник. Т.1. Загальне адміністративне право / За ред. В.В. Галунька. Херсон. 2015. 272 с.
15. Нижник О.С. Адміністративно-правові засади реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Харків. нац. ун-т внутріш. справ. Харків, 2017. 220 с.
16. Патерило І.В. Проблеми сучасного розуміння інструментів діяльності публічної адміністрації. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2014. № 12. Том 1. С. 93–96.
17. Патерило І.В. Інститут інструментів діяльності публічної адміністрації у системі адміністративного права України. URL: <https://goo.gl/hpVnaJ>.
18. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://goo.gl/8lmc8> (дата звернення 04.08.2017).
19. Патерило І.В. Інструменти діяльності публічної адміністрації: сутність та зміст. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2014. Вип. 27. Т. 2. С. 174–178.
20. Нижник О.С. Адміністративно-правові інструменти реалізації державної регіональної політики у сфері вищої освіти. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 2(240). С. 117–121.

УДК 342.4:327.7

ТКАЧУК Н.І.

#### ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу та оцінці фундаментальних положень вітчизняного та міжнародного інформаційного законодавства у сфері інформаційних прав і свобод людини та громадянина як основи формування інформаційного суспільства.

**Ключові слова:** інформаційні права, інформаційні свободи, інформаційне суспільство, законодавче забезпечення, інформаційне законодавство.

Статья посвящена анализу и оценке фундаментальных положений отечественного и международного информационного законодательства в сфере информационных прав и свобод человека и гражданина как основы формирования информационного общества.

**Ключевые слова:** информационные права, информационные свободы, информационное общество, законодательное обеспечение, информационное законодательство.

The article is devoted to the analysis and evaluation of the fundamental provisions of domestic and international information legislation in the field of information rights and freedoms of man and citizen as the basis for the formation of an information society.

**Key words:** information rights, information freedoms, information society, legislation, information law.

**Вступ.** У національній політиці розвитку інформаційного суспільства, яка ґрунтується на різноманітних засадах, особливе місце посідає законодавче забезпечення розвитку інформаційного суспільства [1, с. 59]. Формування інформаційного суспільства в Україні відбувається на фоні швидких змін реалій нашого життя, пов'язаних з посиленням, насамперед, значення інфор-

мації та інформаційних технологій в умовах глобалізаційних явищ в інформаційному просторі. Це спричиняє необхідність пошуку відповідного відображення цих процесів у національному інформаційному законодавстві, що включає норми Конституції України, а також положення законодавчих актів, в яких закріплені основні інформаційні права і свободи людини та громадянина.

Проблеми законодавчого забезпечення розвитку інформаційного суспільства у міжнародному та національному законодавстві, а також питання сутності, класифікації інформаційних прав і свобод людини та громадянина досліджувалися у наукових працях І.В. Арістової, В.М. Бебика, В.Д. Гавловського, В.В. Гриценка, К.А. Гуцала, Р.А. Калюжного, К.Р. Калюжного, П.В. Мельника, В.С. Політанського, Я.М. Собківа, В.С. Цимбалюка, М.Я. Швеця та інших вчених, які зробили суттєвий внесок у наукову розробку досліджуваного. Проте існує потреба у подальшому вивченні місця і ролі інформаційних прав і свобод людини та громадянина в законодавчому забезпеченні розвитку інформаційного суспільства.

**Постановка завдання.** Метою статті є аналіз та оцінка фундаментальних положень вітчизняного та міжнародного інформаційного законодавства стосовно інформаційних прав і свобод людини як основи формування інформаційного суспільства.

**Результати дослідження.** Існує думка, що термін «інформаційне суспільство» вперше був використаний в Японії професором Токійського технологічного інституту Ю. Хаяші. Практично одразу цей термін набуває поширення у США завдяки роботам американських дослідників Ф. Махлуп (1962 р.) та І.Т. Їмесао (1963 р.). Згодом ціла теорія інформаційного суспільства буде розвинена такими всесвітньовідомими авторами, як М. Порат, Й. Массуда, Т. Стоунер, Р. Карцев та інші. Подальший її розвиток буде зосереджуватися не лише на дослідженні власне інформаційних технологій, а й на вивченні закономірностей становлення сучасного соціуму в умовах зростаючої ролі знань, так званого “the knowledgeable society”, “knowledge society”, “knowledge value society”.

З 1992 року споріднена термінологія поширюється на теренах країн Заходу. Наприклад, появу поняття «національна глобальна інформаційна інфраструктура» у США пов'язують з відомою доповіддю Президента США Б. Клінтона та Віце-Президента США А. Гора «Технології для економічного зростання США: нові напрямки, які належить створити» [2], виголошеної під час конференції Національного наукового фонду у 1993 році. Наступного року поняття «інформаційне суспільство» з'являється у доповіді Мартіна Бангеманна – одного з найвідоміших європейських дослідників інформаційного суспільства – «Рекомендації ЄС і глобальне інформаційне співтовариство» [3]. Після цього термін часто зустрічається у працях Експертної групи Європейської комісії з програм інформаційного суспільства. Згодом у канадських, британських та американських наукових публікаціях з'являються такі терміни, як «інформаційні магістралі», «супермагістралі» тощо. Наприкінці ХХ ст. терміни «інформаційне суспільство» та «інформатизація» вже широко використовують політичні діячі, економісти, викладачі та вчені, а не лише фахівці у сфері інформації.

Ці поняття стосувалися здебільшого інформаційних технологій та засобів телекомунікації, використання яких в умовах громадянського суспільства (принаймні декларованих його принципів), мало дозволити здійснити новий еволюційний стрибок і ввійти у ХХІ століття як інформаційне суспільство або його початковий етап. Проте Хартія глобального інформаційного суспільства, ухвалена під час саміту лідерів країн G8 22 липня 2000 р. на острові Окінава, визначивши шляхи становлення глобального інформаційного суспільства у ХХІ ст. [4, с. 12], вперше проголосила, що усі люди повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства, стійкість якого ґрунтується на стимулюючих розвиток людини демократичних цінностях, таких, як вільний обмін інформацією та знаннями, взаємна терпимість і повага до особливостей інших людей [5]. Тому цілком справедливо, що такі вітчизняні науковці, як В.М. Бебик [6], В.С. Цимбалюк [7, с. 69; 8, с. 1] та багато інших розглядають інформаційне суспільство як суспільство, в якому кожна особа має право накопичувати, розповсюджувати та отримувати інформацію. З огляду на це слід погодитися, що українська концепція інформаційного суспільства не повинна відрізнятися грубим технологічним детермінізмом. Вона має враховувати не тільки складність, багатогранність і суперечливість запровадження нових технологій у громадське життя, а й взаємодію різних аспектів суспільного розвитку, серед яких важливу роль відіграє людський фактор [9, с. 144].

Конституція України як Основний закон нашої держави слугує вектором вітчизняного суспільного розвитку, зокрема й інформаційного суспільства, що відображено в документі «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 р. № 386-р [10]. Згідно

з цим документом інформаційне суспільство розуміється як суспільство, орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх, в якому кожна людина може створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, мати можливість повністю реалізувати свій потенціал, сприяти суспільному і особистісному розвитку та підвищувати якість життя [10]. Важливим є те, що інформаційні права і свободи мають відповідати високим світовим стандартам і загальнолюдським цінностям у цій сфері, які створювалися і уточнювалися протягом багатьох десятиліть.

Основні інформаційні права та свободи людини і громадянина закріплені як на міжнародному, так і на національному законодавчих рівнях. Загальновідомо, що спочатку інформаційні права і свободи були відображені в основоположних документах стосовно прав і свобод людини і громадянина. Вони і сьогодні не втратили своєї актуальності як справжній орієнтир розвитку позитивного права багатьох держав [11]. Серед таких документів слід згадати, насамперед, Біль про права від 15 грудня 1791 р. та Поправку I Конституції США. Ними встановлено, що Конгрес не повинен видавати жодного закону, що забороняє вільне віросповідання або обмежує свободу слова чи друку або право народу мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг. Французькою Декларацією прав людини і громадянина від 26 серпня 1789 р. у ст. 11 проголошено, що вільне вираження думок і поглядів є одним з дорогоцінних прав людини, тому кожен громадянин може вільно висловлюватися, писати, друкувати, відповідаючи лише за зловживання цією свободою у випадках, передбачених законом. Ст. 16 Декларації встановлює, що суспільство, в якому не забезпечена гарантія прав і немає поділу влади, не має конституції. Отже, можна вважати, що ці базові статті становлять основу міжнародної системи захисту прав людини та її основних свобод, зокрема і в інформаційній сфері.

Конституція України надає пріоритет саме ратифікованим міжнародним документам, до яких приєдналася наша країна. До таких актів, у яких в загальному вигляді (в силу їх комплексності) закріплено норми-принципи, присвячені правам і свободам в інформаційній сфері, можна віднести наступні.

Загальна декларація прав людини від 12 грудня 1948 р. проголошує в преамбулі високе прагнення людей до створення такого світу, в якому люди матимуть свободу слова і переконань і будуть вільними від страху і нужди. Крім цього, декларацією передбачено, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на законний захист від такого втручання або таких посягань (ст. 12). Цей документ закріплює також право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18), право на свободу переконань і на вільне їх виявлення (це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів (ст. 19)) [12].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. встановлює, що кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів (ст. 10) [13].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. визначає право кожної людини на вільне вираження своїх поглядів та свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (ч. 2 ст. 19) [14].

У національному законодавстві основні інформаційні права і свободи людини і громадянина закріплені нормами Конституції України, а також положеннями цілої низки нормативно-правових актів. Інформаційні права і свободи людини та громадянина як такі, що належать до громадянських, політичних прав, котрі є невід'ємною частиною людської гідності, отримали в літературі назву «права першого покоління» [15].

З основними інформаційними правами і свободами людини та громадянина в Конституції України безпосередньо пов'язані такі статті:

1) право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31);

2) право на недоторканність особистого і сімейного життя (ст. 32). Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожний громадянин має право знайомитися в органах державної влади,

органах місцевого самоврядування, установах і організаціях з відомостями про себе, які не є державною або іншою захищеною законом таємницею. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації (ч. 2, 3, 4 ст. 32);

3) право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 34);

4) право на свободу світогляду і віросповідання (ч. 1 ст. 35);

5) право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк (ст. 40);

6) право на професійну правничу допомогу (ст. 48);

7) право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена (ч. 2 ст. 50);

8) право на освіту (ст. 53);

9) право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності (ст. 54).

Очевидно, що ст. 34 Конституції України визначає загальне право людини на інформацію [16, с. 57], встановлюючи, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або іншим способом – на свій вибір (ч. 2 ст. 34). Слід також погодитися, що нині низка прав і свобод людини та громадянина також мають інформаційний характер, а без права на інформацію неможливо наповнити реальним змістом багато конституційно закріплених прав [17], зокрема таких: право на вільний розвиток своєї особистості (ст. 23), право на повагу гідності (ст. 28), право на свободу й особисту недоторканність (ст. 29), право на свободу об'єднання (ст. 36), право брати участь в управлінні державними справами, виборчі права (ст. 38), право на збори, демонстрації, мітинги (ст. 39), право знати свої права та обов'язки (ст. 57) тощо. З огляду на зазначене можна припустити, що інформаційні права і свободи можна трактувати розширено через те, що частина конституційних прав і сама можливість їх реалізації безпосередньо пов'язані з інформаційними правами громадян. Наприклад, ч. 1 ст. 49 Конституції України встановлює, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Однак реалізація такого конституційного права безпосередньо пов'язана з необхідністю збирати, зберігати, використовувати і поширювати різноманітну інформацію медичного характеру, як наприклад, у випадку збереження лікарської таємниці. Отже, можна дійти висновку, що певне конституційне право сполучається і доповнюється інформаційною правомочністю.

Закріплені в Основному законі нашої держави інформаційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією України (ст. 64).

**Висновки.** Конституція України, віддаючи пріоритет правам і свободам людини, зокрема й в інформаційній сфері, проголошуючи у ч. 2 ст. 3, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, створює міцну правову основу формування і розвитку інформаційного суспільства в нашій державі. Основні інформаційні права і свободи, закріплені в Конституції України, є основою і орієнтиром формування інформаційного суспільства. З огляду на існуючий досвід не слід виключати можливості прийняття необхідних поправок до Конституції України у разі, якщо це зумовлено об'єктивними потребами суспільного розвитку і не зачіпає фундаментальних конституційних положень і цінностей. Однак слід зазначити, що наразі фундаментальні положення у сфері інформаційних прав і свободи людини та громадянина, закріплені в Основному законі нашої країни, відповідають демократичним цінностям і є надійною правовою основою формування інформаційного суспільства.

**Список використаних джерел:**

1. Арістова І.В. Доктрина інформаційного права України. Приватне та публічне право. 2017. № 1. С. 59–63.
2. Clinton J., Gore A. Technology for America's Economic Growth, a New Direction to Build: Executive Office of the President. Washington DC, 1993. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED355929.pdf> (дата звернення 26.02.2018).
3. Bangemann M. Recommendations to the European Council: Europe and the Global Information Society (Korfu, 24–25 June 1994). URL: <http://www.cyber-rights.org/documents/bangemann.htm>.
4. Гуцал К.А. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства в контексті світових глобалізаційних процесів. Держава та регіони. Серія «Соціальні комунікації». 2010. № 1. С. 11–15.
5. Окинавская хартия глобального информационного общества от 22 июля 2000 года № 998\_163. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998\\_163](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_163) (дата звернення 26.02.2018).
6. Бебик В.М. Соціально-комунікаційна праксеологія: поняття і методи. Інформація і право. 2011. № 2(2). С. 53–60.
7. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Гриценко В.В. Основи інформаційного права України: навч. посіб. / за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. К.: Знання, 2004. 274 с.
8. Цимбалюк В.С. Мас-медіа право в інформаційному суспільстві. Інформація і право. 2011. № 1(1). С. 30–33.
9. Політанський В.С. Концептуальні ідеї розвитку інформаційного суспільства. Теорія держави і права. 2017. № 4. С. 140–144.
10. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80/page> (дата звернення 21.02.2018).
11. Лапина М.А., Ревин А.Г., Лапин В.И. Информационное право. М.: Юнити: Закон и право, 2004. 335 с.
12. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена в резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. URL: [http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995\\_015](http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015) (дата звернення 21.02.2018).
13. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. № 995-004. URL: [http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004) (дата звернення 26.02.2018).
14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. № 995-043. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995\\_043](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043) (дата звернення 26.02.2018).
15. Конституція України: науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (гол. редкол.), О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл., і доповн. Харків: Право, 2011. 1128 с.
16. Калюжний К.Р. Сутність інформаційних прав людини в науці інформаційного права. Юридичний вісник. 2012. № 4(25). С. 55–58.
17. Собків Я.М. Класифікація інформаційних прав і свобод людини та громадянина. URL: <http://goal-int.org/klasifikaciya-informacijnix-prav-i-svobod-lyudini-ta-gromadyanina/> (дата звернення 26.02.2018).